

BÂKÎ DİVÂNİ'NDA EFSÂNEVİ VE MİTOLOJİK KAHRAMANLAR

MYTHOLOGICAL AND LEGENDARY HEROES IN BÂKÎ'S DIVÂN

Tolga ÖNTÜRK*

Öz

Divân şiirini muhtevâ açısından besleyen başlıca unsurlar arasında İslam kültürü, din ve tasavvuf, aşk hikayeleri, kozmik âlem ve tabiat yer alır. Fars şiirinin etkisiyle oluşturulan bu edebiyat, bu kültürdeki şekli unsurları kullanmanın yanı sıra içerik olarak da bu kültürden fazlasıyla yararlanmışır. Doğu mitolojisi ve doğu mitolojisinin kahramanları, hem Fars şiirinde hem de Divân şiirinde sıkça kullanılır. Zerdüştlük'ün kutsal kitabı sayılan Avesta'da ve Firdevsî'nin Şehnâme'sinde geniş yer bulan mitolojik anlatı ve kahramanlar, bu edebiyatlarda gerek kıyas gerekse benzetme ögesi olarak kullanılmıştır.

16. yüzyılın ve divân şiirinin zirve isimlerinden olan Bâkî de şiirlerinde mitolojik öge ve kahramanlara çokça yer vermiştir. Fars mitolojisinin birçok kahramandan çeşitli vesilelerle bahseden Bâkî, bazen hükümdarın yüceliğini ifade etmek bazen sevgilinin güzelliğini vurgulamak bazen de kendi şiir kudretini göstermek maksadı ile mitolojinin zengin manâ dünyasından yararlanmayı bilmiştir.

Bu çalışmada "Şairlerin Sultânı" olarak anılan Mahmud Abdalbâkî'nin Divânı'nda bulunan mitolojik kahramanlar incelenmiş olup bu kahramanların nasıl kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu vesile ile divân şiirinin beslendiği kaynaklar ve şairin hayal dünyasının zenginliğiyle ilgili yeni fikirler edinilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mitolojik Kahramanlar, Bâkî, Divân, Osmanlı Şiiri, Şehnâme

Abstract

Islamic culture, religion and Sufism, love stories, cosmic world and nature are taken part among the basic elements that support Ottoman Poetry in terms of content. This literature composed by effect of Persian Poetry has been greatly benefited from this culture both as formal factors and content. Eastern Mythology and Heroes of Eastern Mythology are used both in Persian poetry and Ottoman poetry. Mythological narrative and heroes in Avesta which scripture of Zoroastrianism and in Şehnâme of Firdevsî have been used as either comparison or simile in these literatures.

Bâkî who was a famous poet of 16th century and Ottoman Poetry had widely given place to mythological factors and heroes. Bâkî that mentioned about many heroes of Persian Mythology with various matters knew how to benefit from rich semantic world, sometimes in order to express sublimity of emperor, state beauty of love and show self-power of poetry.

It is examined the mythological heroes in Divan of Mahmud Abdalbâkî who called as "Sultan of the Poet" and attempted to find how this heroes used. It is hereby aimed to be obtained new ideas related to sources of ottoman poetry and richness of imaginary world of poet.

Key Words: Mythological Heroes, Bâkî, Divân, Ottoman Poetry, Şehnâme

* Araş. Gör., Yüzüncü Yıl Üni., Edebiyat Fak., elmek: onturk_tolga@hotmail.com

Giriş

Türk edebiyatında büyük bir gelenek teşkil eden Divân şiiri, çok köklü ve güçlü edebi hususiyetlerle varlık sahasını yıllarca diri tutmuş ve çok zengin bir kültür ögesi olarak zikredilmiştir. “Divan edebiyatında gelenek, şiirin şekli yönünü değışmez ve dışına çıkılmaz surette tesbit ettiğı gibi muhtevayı da belirli bir daire içinde sınırlandırmıştır. Her şairin gelenekçe belirlenmiş ve mutlaka seçip kabul etmek mecburiyetinde olduğı önceden hazır konu ve duygular, yerlerine başkalarının konulamayacağı motiflerle sabitleşmiş bir imaj sistemi vardır.” (Akün, 2013: 123)

Kaideleri ilk yüzyıllardan beri oturmuş olan divân şiiri, içerik olarak belli unsurlar çerçevesinde şekillenmiştir. Divân şiirinin muhtevâsını oluşturan unsurların başında din ve tasavvuf gelmektedir. Şairler âyet ve hadisleri, peygamber kıssalarını, din ile ilgili çeşitli mefhumları sıklıkla kullanmışlardır. Yine tasavvufun zengin anlam ve imaj dünyasını ve bazı tasavvufi şahsiyetlerin menkıbe ve hâllerini şiire dahil etmişlerdir. Muhtevayı oluşturan unsurlardan bir diğeri cemiyete ait hususlardır. İctimai hayat, bazı âdet ve gelenekler, rezm ve bezm ortamı, tarihi-efsanevi şahsiyetler gibi konular divânlarda bahsi geçen mevzulardır. Divân şairlerinin divân meydana getirme sebepleri olarak lanse edilen insana ait haller, âşık-mâşuk ilişkisinin anlatıldığı konulardır. Şairler, bu mevzuda aşk, güzellik, ayrılık temalarını ve âşık, sevgili ve rakibe ait hâl ve unsurları şiirin ana konusu saymayı adeta görev bilmişlerdir. Muhtevayı oluşturan bir diğere unsur ise tabiâttir. Kozmik âlem, zamanla ilgili hususlar, anâsır-ı erbaâ, hayvanât ve nebatât ile ilgili durumlar da divân şiirinin dünyasını zenginleştiren konulardır.¹

Divân şiirinin içeriğini oluşturan bütün bu hususlar arasında mitoloji ve mitolojik kahramanların ayrı bir yeri vardır. Özellikle Fars mitolojisi ve kahramanları şairlerimiz tarafından çeşitli vesilelerle şiire konu edilmiştir.

Genel olarak en eski zamanlarda evrenin, alemin, insanlığın yaradılışı ile ilgili ve kahramanları tanrılar, yarı tanrılar olan, içinde doğaüstü özellikler barındıran kutsal anlatılar olarak açıkladığımız mit ve mitos kavramlarına kısaca değinmekte fayda vardır.

Mit, dünyanın ve hayatın menşei, tabiat olayları, tanrılar, efsanevi kahramanlar ve ruhlar hakkında insanların en eski tasavvur ve düşüncelerinden ibarettir. (Bayat, 2005: 31)

Mitoslar da ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve doğa olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri yaşamın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak gereksiniminden doğan öykülerdir. (Necatigil, 2002: 13)

“Mitleri, doğuşlarını ve anlamlarını yorumlayıp inceleyen bilim dalı olan mitoloji bir ulusa, bir dine ve uygarlığa dair mitleri konu alır. Bir bakıma eski çağlarda yaşamış insanların doğa olaylarına, sosyal ilişkilere ve dinsel inanışlara bakış açılarının yorumlanması olarak nitelenen mitolojinin konusu ilkel insanlar ve insanüstü varlıkların başından geçen masalımsı olaylardır. (...) Mitoloji, hayali bir anlatım içine, hayallerde

¹ Divân şiirinin muhtevâsını oluşturan genel unsurlarla ilgili bakınız: Nejat Sefecioğlu (2001). *Nev'i Divânı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları; Harun Tolasa (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları; Cemal Kurnaz (2012). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

yer etmiş yarı tanrılar ve kahramanların hikayelerini de katan ve ilk çağlara, daha doğrusu arkaik bir zaman türüne, tarihsel zaman ötesindeki başlangıç zamanına dayanan bir öykü anlatım biçimidir.” (Yıldırım, 2006:11)

“Mitologya bir kaynak olarak en çok sanatı beslemiştir. Şiirin, tiyatronun, heykelin, resmin, müziğin kökleri ilkel tapınma törenlerine uzandığı gibi, bu türlerin hepsinde - özellikle Batı sanatında sinema, roman vb. dahil- mitologya, sık sık başvurulan bir kaynaktır.” (Afacan, 2003 : 32)

Türk edebiyatı - özellikle divân şiiri- yıllarca mitolojinin zengin mana ve hayal dünyasından faydalanmış, mitolojik şahıs, olay ve nesnelere şair ve yazarların durumları ifade etmesine yardımcı olan öğeler olmuşlardır. Divân şiirinin faydalandığı mitolojik unsurlar ise genellikle doğu mitolojisinden olmuştur. Fars mitolojisinin kahramanları divan şiirinde çokça yer bulmuşlardır. Özellikle Firdevsî'nin Şehnamesi'nde geçen olaylar ve kahramanlar şiirde sıklıkla anılmıştır.

Divân şiirinin zirve isimlerinden Bâkî de hem divan şiiri geleneğinin bir yansıması hem de zengin şiir muhayyilesinin bir göstergesi olarak özellikle Fars kültürünün mitolojik ve efsanevi şahsiyetlerini şiirinde ustaca kullanmıştır.

Bâkî Divânı'nda zikredilen mitolojik ve efsanevi şahsiyetler şunlardır:

Asaf

İsmi İslâmî kaynaklarda da geçen Asaf'ın, Hz. Süleymân'ın kâtibi veya veziri olduğu düşüncesi yaygındır. Tevrat'ta İsrailoğullarının sarayının önde gelenlerinden ve müzikşinas olduğu söylenir. Genellikle Hz. Süleymân'la birlikte anılan Asaf'tan, saltanat mührünü kaybetmesiyle ilgili olarak da bahsedilir. Fars şiirinde Asaf, Hz. Süleyman'la olan ilişkisi ve çok zeki ve üstün yetenekli, ileri görüşlü bir vezir olması yönüyle anılır. (Yıldırım, 2008: 72-73)

Bâkî Divânı'nda üç yerde ismi geçen Asaf, Ali Paşa'ya yazılan 18.ve 19. kasîdelerde Paşa'nın azâmetini göstermek maksatlı kullanılır. Şair, *Asaf-ı saf-der* (düşman saflarını kahramanca yaran) diye çağırdığı Paşa'dan bu kafiye ve sanatlı nazmını ayakta bırakmamasını (hakettiği değeri vermesini) ister. Nasıl ki yüzük elde hoş durursa, bu şiir de Paşa'nın kabulüyle gerçek değerine ulaşacaktır. Şair Asaf ve hatem sözcüklerini bir arada kullanarak Hz. Süleyman'la ilgili olaya da telmihte bulunur:

Koma ayakda bu masnu' u musarra' nazmı

Elde hoş yaraşur ey Asaf-ı saf-der hatem K.19/51²

Şair, Sultan Süleymân'a mersiyye olarak yazdığı ilk musammâtta Sokullu Mehmet Paşa'nın hünerini anlatmak için Asaf'tan bahseder. Paşa, savaşta ve devlet yönetiminde son derece tedbirli ve ileri görüşlü biridir. Onun bu hüneri herkes tarafından taktir edilmekte ve hayranlık uyandırmaktadır. Eğer Asaf dünyaya bir daha gelseydi, Paşa'nın vezaretini görüp o da hayran kalırdı:

Tedbiri gör ki irmedi kimse hayaline

Asaf cihâna göreydi vezâreti M.1/8

² Beyitler Divân'daki orjinal haliyle makaleye dahil edilmiştir.

Azer

“Hz. İbrahim’in put yapıp satmakla geçinen ve Kur’an-ı Kerim’de anılan (En’am/74) babasının adıdır.” (Pala, 2010: 49) Divân’da sadece bir yerde zikredilir. Azer’in putları sağlamlığı ve güzelliği ile meşhurdur. Şair sevgilinin gidişinden dolayı Azer’in putlarının bile kırıldığını söyler:

Gâmından sûret-i Erjeng bi-hûş

Firakundan büt-i Azer şikeste

G.473/4

Behmen

Behmen, İran hükümdârlarından İsfendiyar’ın oğludur. Tarihçilere göre, fermân ve mektuplara Tanrının adını yazarak başlayan ilk hükümdârdır. Adaletiyle ün kazanmıştır. Onun döneminde herkes refah içinde yaşamıştır. (Yıldırım, 2008: 143)

Divân’da Behmen birkaç yerde anılır. Şair, baharı ve tabiatı tasvir ettiği bir şiirinde laleyi kişileştirerek onun çemende Key’in tâcını giydiğini ve Behmen’in tâc ve tahtının onun elinde olduğunu dile getirir:

Çemende lale geydi efser-i Key

Elinde tâc u taht-ı Behmen-i dey

G.514/1

Aşığın gönlü çok yüce bir yerdir. Gönül makamına herkes yerleşemez, her şahıs o makamdan istediği gibi faydalanamaz. Çünkü o tahtın sadece bir sahibi olur. Sultan Murad’ın gazeline yazılan tahmiste şair, parlak göğsündeki kalbinin, sevgilinin hayalinin tahtı olduğunu ve o makama Dârâ’nın veya Behmen’in yaraşamayacağını söyler:

Hayâlûñ tahtgâhudur derûn-ı sîne-ı rûşen

Sezâvâr olmaz ol sadra eger Dârâ eger Behmen

Yaraşmaz mesned-ı halvet-sarây-ı dilde illâ sen

Tefekkür eylemez bir dem gönül efkâr-ı gayrîden

Bu dil yârûñ serîridür virilmez yol agyâre

M.7/3

Divân’da ayrıca Behmen için bir mu’ammâ yazılmıştır.

Behrâm (Behrâm-ı Gûr)

“Şeh-nâme’de birden fazla Behrâm vardır. Fakat bunların içinde en ünlü olanı, Yezdecürd’ün oğlu Behrâm-ı Gûr’dur. Ona Behrâm-ı Gûr denmesinin nedeni, sık sık ava çıkıp yaban eşiği (gûr) avlamasıdır.” (Şişman-Kuzubaş, 2012: 133)

Behrâm’la ilgili kullanımlar genellikle feleğin, tâlihin vefasızlığı, insanı incitmesi ile alakalıdır. Felek hiçbir şahsa sürekli bir mutluluk ihsan etmez. O, dolap gibi her zaman farklı döner ve insanlara her gün yeni bir yüzünü gösterir. Nice sultanlar, hakanlar ondan bir fayda görmemiştir. Cihan hakimlerinin bile sonu bir hiç olmuştur. Bâkî, dünya malından bir murâd ummamak gerektiğini; çünkü Behrâm-ı Gûr’un bile payının bir hiç olduğunu söyler:

Cihân mülkinden ey Bâkî ne hasıl

Bilürsin behre-i Behrâm-ı Gûrî

G.511/5

Felek bir avcı gibidir. İnsanoğlu ise onun tuzağına düşmüş bir avdır. Kemend atıcı feleğin elinden kurtulan olmaz. Behrâm olsan bile, sonunda *zamâne* rengini gösterir:

Kemend-endâz-ı dehrüñ kimse bendinden halâs olmaz

Zamâne gösterür Behrâm olursañ âkıbet gûnu

G.484/5

Behrâm, aynı zamanda Merih yıldızının diğer adıdır. “Neşe, yiğitlik kızgınlık, sefahat, kuvvet, savaş, hıyanet, gazap gibi özellikler onunla ilgili görülürdü. Feleğin başkomutanı mesabesinde. Elinde bir kılıç veya hançer ile tasvir edilir. Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak bilinir.” (Pala, 2010: 323).

Şair, Sultan Süleymân’a övgüde bulunduğu 494. gazelde, düşmanlarını yıkan Behrâm’ın göklerden “o savaş meydanının merdi”ni izleyerek binlerce kez aferin dediğini söyler:

Felekden seyr idüp rezmüñ disün Behrâm-ı hasm-efgen

Hezâr ahsent ey rûz-ı vegânuñ merd-i meydânu

G.494/6

Behrâm, başka bir beyitte de Fatih Sultan Mehmet için aynı anlam doğrultusunda kullanılır. Usta dövüşçülere ve pehlivanlara övgüde bulunmak gelenektir. Sultan Mehmed’in ise pehlivanlığı herkesçe malumdur. Behrâm bile, “o şâh-ı merdân”ın kılıcının darbelerini görseydi ona “koluna kuvvet” diyerek övgüde bulunurdu:

Didi Behrâm-ı düşmen-kâm gördi darb-ı şemşîrin

Koluña kuvvet ey rûz-ı vegânuñ Şâh-ı Merdânu

K.14/13

Şair, kışı tasvir ettiği bir kıt’ada Behram’ın bile fer’inin kalmadığını ve o gümüşten hançerinin elinden düştüğünü belirtir:

Kalmayup ferri düşdi destinden

Hançer-i âb-gûnu Behrâmuñ

Bilmeyen anı sandı kim yahdur

İlişüpdür kenârına bâmuñ

k.2

Behzâd (Bih-zâd)

Divân şiirinde, ünlü bir minyatür sanatçısı olan Mâni ile birlikte ismi zikredilen bir ressamdır. Şairler, genellikle kendi şiir kudretlerini göstermek amacıyla Behzâd ile mukayese halindedirler. Sevgilinin güzelliği ile ilgili tasavvurlarda da Behzâd’tan sıklıkla bahsedilir. Şair kendi şiir tabiatını ve sevgilinin güzelliğini aynı anda metheder. Sevgilinin yanağı o kadar güzel bir renktedir ki, onu ancak şairin kaleminden çıkan kelimeler anlatabilir. Bâkî, kaleminin, sevgilinin yanağının rengini çok güzel vasfettiğini; Bih-zâd’ın bile nakşına o sûreti veremeyeceğini ifade eder:

Rengîn ider eosâf-ı ruhuñ hâme-i Bâkî

Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bih-zâd

G.35/7

Sevgilinin kirpikleri çok âşığı katletmiş, çok fazla kana bulaşmıştır. Bu yüzden sevgilinin âşıkların kanına bulaşmış kirpikleri, yanağına âl rengi verir. Bu durum Bih-

zâd'ın kalemine çok tesir etmiştir, onun rengarenk resimler yapmasına sebep olmuştur:

Yazmada nakş-ı izâruñ müje-i hûn-âlûd

Katı çok renk virüpdür kalem-i Bih-zâda

G.423/2

Cem (Cemşid)

Pişdadiyân sülalesinden olan Cemşid, tahta çıktıktan sonra savaş aletleri, kıymetli kumaşlar yapmak gibi pek çok zanaâti halkına öğretmiştir. Devler, periler, kuşlar hep onun buyruğuna girmiştir. Devlere balçıkla yapılabilecek şeyleri öğretmek köşkler, saraylar meydana getirmiştir. Sert taştan parlak mücevherler çıkartmaya çalışmış, böylece eline yâkut, kehribar, altın gibi kıymetli madenler geçmiştir. Daha sonra hekimliği keşfederek herkesin derdine derman olmaya başlamıştır. Bütün işlerinin yolunda gittiğini görerek böbürlenmeye başlamış, ihtişamını göstermek için de çok gösterişli bir taht yaptırmıştır. Herkes ihtişamına hayran kalmış ve ona altınlar, mücevherler saçmıştır. Bugüne de Nevruz adını vermişlerdir. Çok fazla böbürlenmesi ve kendisini tanrıdan üstün görmesi ona felaketleri getirmiştir. (Firdevsi, 2009: 68) Divân şiirinde Cem ayrıca şarabı buluşu ve ünlü kadehi dolayısıyla da şiirlere konu edilir.

Bâkî Divânı'nda Cem şarabı, âlemi gösteren kadehi, azâmetli oluşu, cihân mülküne sahip oluşu gibi yönlerden ele alınır. Şair, Cemşid'in şarabı içmesini "hüsn-i talil" yoluyla ifade eder. Sevgiliye kavuşmak için her yola başvuran âşık, onun cemâlini gördüğünde sorgusuz sualsiz ve hipnoz edilmiş gibi o surete doğru meyleder. Cem, kadehte sevgilinin yansımaları görür ve bu sebepten dolayı onca meyi içer:

Cem komadı elinden içdi müdâm câmu

Aks-i lebüñ görelen câm-ı cihân-nümâda

G.478/2

Cem ölmüştür. Ancak onun bezm âlemi, âşıkların varlığıyla şenlenmektedir. Böylece Cem'in saltanatı da sürmektedir. Kadehin meclis içinde elden ele dolaşması, Cem'in devletinden haber vermektedir. Her bir damlası ise bir hükümdarın izini taşımaktadır:

Devr-i piyâle devlet-i Cemden haber virür

Her bir habâbı remz ile bir tâcdârdan

G.377/2

İçki meclisi, Cem'in âyini ve bunu her kul anlayamaz; bunda şâhane bir tavır ve farklı bir âlem vardır:

Her gedâ-tabanlamaz âyîn-i Cemdür bezm-i mey

Bunda bir şâhâne tavr u özge âlem vardur

G.58/3

Her ne kadar, Cem'in kadehi bütün dünya malına bedel olsa da, âşıklar için ondan daha kıymetli şeyler de vardır. Hârâbat köşelerinde öyle meyhane sakinleri vardır ki, sevgilinin köyünün köpeğinin su içtiği çanağı, Cemşid'in kadehine değişmezler:

Seg-i kûyuñ sıfâlin sâgar-ı Cemşide virmezler

Hârâbat illerinde sâkin-i mey-hâneler vardur

G.187/3

Eğlence kadehinin ziyâsıyla cân evini aydınlatmak gerekir. Çünkü Cem'in

devletinin meşalesi, saadet nurûdur:

Fürûg-ı câm-ı işretden harîm-i cânı rûşen kıl

Ki envâr-ı saâdetdür çerâg-ı devlet-i Cemden G.367/4

Bütün dünya nimetleri, sevinçleri ve kaygıları bir gün son bulacaktır. Fani dünyada her şey bitecektir. Şair, bedeninin bu fâni dünya malından yapılmış bir kadeh olduğunu söyler. Zira Cem'in devletinden kalan tek şey, kadehtir:

Metâ-ı dehr-i fâniden bu gün peymânedür varlık

Ne kaldı câmdan gayrı nişân-ı devlet-i Cemden G.360/4

Bâkî, sevgilinin elinden köpüğü zehre bulaşmış kadehi kabul eder; ancak rakibin elinden Cem'in kadehini istemez:

Câm zehr-âlûd ise gelsün kef-i dil-dârdan

Bâkıyâ agyâr elinden sâgar-ı Cem gelmesün G.355/7

Şair, Cem'in her zaman akıllarda ve tasvirlerde elinde bir kadehle düşünülmesinin bir sebebi olduğunu söyler. O, bezm ortamının güzelliğini dağılmasına razı olmadığı için, bir an olsun kadehi elinden bırakmamıştır:

Şikest olduğına râzî degüldi revnak-ı 'işret

Anuñ'çün düşmedi bir dem elinden câm Cemsîdüñ G.251/2

Dârâ

"Dârâ, İran padişahlarından Dârâb'ın oğludur. İskender'le savaşmış ve bu savaşta mağlup olduktan sonra tahtını tacını kaybetmiştir. Sonu son derece hazindir." (Şişman-Kuzubaş, 2012: 143)

Bâkî Divânı'nda Dârâ genellikle İskender ile birlikte anılır. Dârâ tâcı, tahtı ve ihtişamından dolayı zikredilir. Şair, bu zamanın, dünyadaki tâlih ve mutluluğun bâkî olmadığını göstermek için Dârâ'nın hikayesine telmihte bulunur:

Devlet-i dâr-ı cihân devr-i zamân ey Bâkî

Pâydar olmaduğın kıssa-i Dârâdan bil G.299/5

Aşıklar için mal mülk, taht ve tâcın bir önemi yoktur. Hârâbat ehline göre, meyhanenin kapısının toprağını süpürmek, Dârâ'nın devletinden daha iyidir:

Bâkıyâ meykedenün ehl-i hârâbat içre

Hidmet-i hâk-i deri devlet-i Darâdan yig G.261/5

İrfan sahibi kişiler kıyafete ve gösterişe önem vermezler. Onlar surette değil, manâda yaşarlar ve mevki-makam kaygısından uzaktırlar. Şair, sûrette her ne kadar köle şekline büründüysem de irfan memleketinin Dârâ'sıyım, der.

Süretâ gerçi gedâ şeklin urındum ammâ

Mesned-i memleket-i ma'rifete Dârâyem G.315/4

Bâkî, elde edemediği bazı makamlar yüzünden hayata karşı bazen sitemkârane bir üslup takınır. Alçak dünyanın Dârâ'sının tâcına boyun eğmektense, *sedd-i İskender* gibi uzlet köşesine çekilmenin daha doğru olduğunu ifade eder:

Geç otur sedd-i Sikender gibi künc-i 'uzlete

Başuñ egme dehr-i dūnuñ efsar-i Dârâsına

G.408/6

Ferîdûn

Ferîdûn, Pişdâdî hanedanının altıncı hükümdârıdır ve beş yüz yıl saltanat sürmüştür. Cemşîd'in soyundan gelen Atbîn'in oğludur. Babası Dahhâk tarafından öldürülen Ferîdûn, annesi tarafından bir yayla sahibine verilir ve burada Bermâyûn adındaki bir ineğin sütüyle beslenip büyür. On altı yaşında dağdan inen Ferîdûn, annesinin yanına giderek babası ve Dahhâk ile ilgili gerçekleri öğrenir. Dahhâk'ı Hindistan'dan döndüğünde öldürmek ister, ancak öldürmeyerek Demâvend dağında bir mağaraya hapseder. Selm, Tûr ve İrec adlarında üç oğlu olan Ferîdûn, dünyayı bu üç oğlu arasında paylaşır. Ferîdûn adilliğiyle bilinen bir hükümdardır. Astronomi ve tıp ilmiyle uğraşmış, filleri savaşlarda binek olarak kullanmıştır. (Yıldırım, 2008: 307-308)

Sevgilinin köyü, cennet bahçelerinden daha huzurlu ve daha ferahtır. Şair, sevgilinin köyünde olmaktan o kadar huzurludur ki, Ferîdûn'un yeri kendisine sunulsa bile reddetmekten geri durmaz:

Bir huzûrum var-durur kûyunda olmakdan şehâ

Arz olınsa almazam bana Ferîdûnuñ yiri

G.548/4

Hüsrev

"Hüsrev-i Pervîz, Hürmüz'ün oğludur. Babasının tahtı kendisine bırakmasından sonra İrân'ın yeni padişahı olmuştur. Pek çok savaşlar yapmış, zaferler kazanmıştır. Günün birinde Ermen'e gitmiş; burada gördüğü dünyalar güzeli Şirin adında bir kıza gönlünü kaptırmış; onu da yanına alarak tekrar ülkesine dönmüştür. Doğu edebiyatlarında Hüsrev ile Şirin adıyla bilinen hikayenin kahramanıdır. Divân şiirinde de bu yönüyle ele alınır." (Şişman-Kuzubaş, 2012: 154)

Bâkî, *şairlerin sultânıdır*. Onun bu ustalığı dilden dile dolaşmakta, iklimleri aşmaktadır. Şairlik meydanında şahlık sırası ona gelmiştir. Kûs, büyük davul demektir. Deve sırtında taşınır ve *kûs-ı hakânî* denir. Harp meydanlarında zaferler bu davulla ilan edilirdi. (Pala, 2010: 279) Şair de kendi zaferini bu davulla bildirmiş ve zaferinin sadâsı tâ Delhi'de Hüsrev'in kulağına kadar gitmiştir:

Bâkî suhanda neobet-i şâhî saña degüp

Dehlûda gûş-ı Husreve irdi sadâ-yı kûs

G.212/7

Gerçek şairler yazdıklarıyla şöhret bulur ve ölümsüz olurlar. Onların bu kudretini de ancak elmasın kıymetini bilen sarraflar gibi irfan sahibi kişiler anlar. Nazar ehli, şairin söz ülkesinin Hüsrev'i olduğunu defter ve Divân'ından anlar:

Hüsrev-i mülk-i suhân olduğum ey Bâkî

Fehm ider ehl-i nazar defter ü dîvânundan

G.389/5

Hüsrev, Şirin ile olan münasebeti vesilesiyle de Divân'da zikredilir. Şair, Hüsrev'in yıllardır Ferhâd'ın yolundan gittiğini; ama meyledip şirin sözlü Bâkî'ye doğru gitmesini tavsiye eder. Çünkü Bâkî'de aşk iklimine ait pek çok güzellik vardır. Eğer Hüsrev, Bâkî'nin yolundan giderse irfan denizine girip özge bir aleme ulaşacaktır:

Husrevâ yıllar-durur yoluñda Ferhâduñ geçer

Mâ'il ol gel Bâkî-i şîrîn-suhanden cânibe G.440/5

Oldı dil bir büt-i şîrîn-dehenüñ Ferhâdı

Ana lâle geçinür Husrev ü Şîrîn dadı G.520/1

Hızır

Hızır, âb-ı hayâtı içerek ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılan, peygamber veya velî olduğu konusunda ihtilaflar bulunan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızır'ın Hz. Musâ'ya önderlik ve rehberlik yaptığı inancı da mevcuttur. Ölmezlik sırrına vakıf olduğu ve darda kalanlara yardım ettiği düşünülür. (Tökel, 2000: 361) Ayrıca Hızır, Hızır-İlyas-İskender anlatılarının kahramanlarından. Ölümsüzlük suyunu bulmak için yola çıkan bu üç arkadaşın Hızır'ın ve İlyas'ın bu suyu içtikleri, İskender'in ise bulamayıp öldüğü anlatılır.

Hızır, Divân'da âb-ı hayât ile birlikte anılır. Çâresiz âşık, susamış gönüllerin ayrılık vâdisinde sevgilinin yokluğundan dolayı yanıp kavrulduğunu söyler ve o yakut dudaklı sevgilinin Hızır gibi, âb-ı hayât suyunu yetiştirmesini ister:

Teşne-diller vâdî-i hicrânda sensüz yandılar

Hızroş ey la'l-i nâbî âb-ı hayvânım yetiş G.217/3

Aşık, sevgili olmadan hiçbir şeyden zevk almaz. Onun gezdiği gül bahçelerini süsleyen, gönlünü şenlendiren sadece gül yüzlü sevgilidir. Şair, şarab âb-ı hayât ve altın kadeh de güneş olsa ve bu meclis de cennet bahçelerinde kurulsa bile yine de sevgili olmadan hiçbirini istemediğini dile getirir:

Şarâb Âb-ı hayât u câm-ı zerrîn âfitâb olsa

Cinân içre gerekmez baña cânân olmasa meclis G.208/3

Bâkî, Feridûn Beg için yazdığı ve onun cömertliğini anlattığı 27. kasîdede, Hızır'ın çeşmesinin dünyada sadece kuru bir adının kaldığını, bugün âb-ı hayât hükümlerini Feridûn Beg'in icrâ ettiğini ifade eder:

Cihânda bir kuru adı kalupdur çeşme-i Hızruñ

Sen eylersin bu gün Âb-ı hayât ahkâmını icrâ K.27/19

İsfendiyâr (Rûyin-ten)

İran hükümdarlarından Güştasb'ın oğludur. Belh kentine gidebilmek için cadılar ve hayvanlarla dolu *Heft-hân* denilen ülkeyi geçmeyi başarmıştır. Babası onu, Rüstem ile bir savaşa göndermiş, Rüstem bu savaşta bir fırsatını bulup özel olarak yaptırdığı oku İsfendiyâr'ın gözüne atarak onu öldürmüştür. Divân şiirinde Rüstem ile olan bu mücadelesinden ötürü bahsedilir. (Şişman-Kuzubaş, 2012: 156)

Bâkî, Cem'in zamanının eğlence ve safasını, kadehinin devrettiğini görüp de Rüstem ile İsfendiyâr'dan bahsetmenin anlamsız olduğunu ifade eder:

'Ays u safâ-yı 'ahd-i Cem ü devr-i câmı gör

Bahs itme rezm-i Rüstem ü İsfendiyârdan G.377/3

İsfendiyâr'ın lakabı "Rûyin-ten" dir. "Tunç vücutlu, çok güçlü" anlamına gelen

bu sözcük, iri ve güçlü, silahlardan etkilenmeyen bir tene sahip olanlar için kullanılır. Farklı milletlerin efsanelerinde bu özelliklere sahip kişiler mevcuttur. İran efsanelerinde bu özelliğe sahip kişi İsfendiyâr'dır. (Yıldırım, 2008: 589-590)

Şair, Sultan Selim Hân için yazdığı 5. kasidede, Rûyîn-ten'in onun kahrının ateşinden su gibi eridiğini söyler:

Su gibi nâr-ı kahrından erir bir demde Rûyîn-ten

Tokinsa şu'le-i şemşîri nerm eyler Nerîmânı

K.5/11

İskender

Makedonya Kralı II. Philip'in oğlu olan İskender'le ilgili doğu ve batı medeniyetlerinde çeşitli anlatılar vardır. İskender, doğu kültüründe 3 şekilde geçmektedir: İskender, Zülkarneyn ve İskender-i Zülkarneyn. Kur'an'da Kehf süresinde ismi anılan Zülkarneyn ve tarihi bir şahsiyet olan Makedonyalı İskender ile ilgili anlatılar hep iç içe geçmiştir.

M.Ö. 356 yılında dünyaya gelen İskender, daha yirmi yaşında iken Makedonya Kralı olmuştur. Genç yaşında Aristoteles'ten dil, edebiyat, siyaset ve felsefe konularında dersler almıştır. İskender tahta çıktıktan sonra Pers İmparatorluğu ile hesaplaşma planları yapmış ve kısa süre sonra çok kalabalık bir orduyla Pers hükümdarı Dârâ'ya (Daryuş) saldırıp Persleri mağlup etmiştir. Daha sonra Bâbil, Fenike ve başka pek çok şehri zaptetmiştir. Pers'lerin elindeki Mısır'ı almış ve daha sonra Persepolis gibi şehirlere saldırmıştır. Gittiği yerlerdeki halkın dini ve kültürel değerlerine saygılı davranan İskender, yeni yeni şehirler kurup bunlara *İskenderiye* ismini vermiştir. İran, Mısır ve Hindistan'a seferler düzenleyip ülkesini genişlettikten sonra, 32 yaşında iken içkili bir eğlencenin ardından ateşli bir hastalığa tutulmuş ve hayatını kaybetmiştir. İskender, çok büyük bir kumandan olmasına rağmen ahlaki zaafı, içkiye düşkünlüğü ve değişken karakteri yüzünden zalim biri olarak anılır. (Firdevsi, 2015: 19-23)

Divân şiirinde çok kez ismi geçen İskender, *İskender-nâme* adlı mesnevilerin de baş kahramanıdır. "Ana çatıyı/hikayeyi Makedonyalı İskender'in hayatının oluşturduğu bu tür eserlere, Zülkarneyn'e ait bilinenler ile farklı kaynaklardan alınan metinler de dahil edilmiş ve böylece cihan tarihi ile farklı alanlar ait bilgileri de ihtiva eden bugünkü bildiğimiz hacimli eserler ortaya çıkmıştır." (Avcı, 2014: 33)

İskender Divân şiirinde daha çok hükümdarlığı, cesurluğu, âyinesi, âb-ı hayât, karanlıklar ülkesi, Yecüc-Mecüc, Sedd-i İskenderî gibi mevzularla anılır.

İskender, kendisini güçlü göstermek için soyunu, kendinden önceki pek çok mitolojik ve efsanevi kahrmana dayandırır. Onlar gibi giyinir, onlar gibi ayinler yapar ve adaklar sunar. İskender'den sonra da pek çok hükümdar, İskender gibi davranmış ve bu lakapla anılmıştır. Bâkî, çok sevdiği ve her zaman övgüler düzdüğü Kânûnî'yi zamanın İskenderi, oğlu Sultan Selîm'i de *İskender-i Sâni* yani "İkinci İskender" diye adlandırır:

Cemşîd-i 'ayş ü 'işret ü Dârâ-yı dâr u gîr

Kisrî-i 'adl ü re'fet ü İskender-i zamân

K.1/14

Bi-hamdi'llâh şeref buldı yine mülk-i Süleymânî

Cülûs itdi sa'âdet tahtına İskender-i sâni

K.5/1

Şair, bezm ve eğlence mülkünün İskender'i olduğunu ve elindeki kadehin de İskender'in cihânı gösteren aynası olduğunu belirtir:

Mülk-i 'ayş u 'işretüñ olsak n'ola İskenderi

Oldı elde câmumuz Âyîne-i 'âlem-nümâ G.3/3

Zamanın dert ve sıkıntıları, pek çok gönlü kırmış, incitmiştir. Bu duruma gönlü nazik kişiler değil, İskender ve Cem gibi güçlü ve azâmetli insanar bile dayanamaz. Bu zamanda Cem'in nice kadehi ve İskender'in nice âyinesi sıkıntı elinden cefâ taşlarıyla kırılmıştır. Yine şair, zamanın cefâ taşlarına gönül aynası değil, İskender'in cihânı gösteren kadehinin bile dayanmadığını söyler:

Nice Câm-ı Cem nice mir'ât-ı İskender dilâ

Dest-i mihnetden cefâ taşıyla bulmuşdur şikest G.24/2

Seng-i cefâ-yı dehr ile mir'ât-ı dil degül

Câm-ı cihân-nümâ-yı Sikender şikest olur G.98/4

Bazı beyitlerde şair sevgilinin cemâlini, sînesini İskender'in âyinesinden üstün tutar. Eğer Fîlekûs'un oğlu (İskender) sevgilinin yüzünün cihânı gösteren kadehini görseydi, kendi âyinesinden bahsetmezdi. Kadeh sevgilinin dudağı, âyine ise nurlu yüzüdür. Cem'in kadehi ve İskender'in aynasının sadece adı vardır:

Câm-ı cihân-nümâ-yı cemâlin göreydi ger

İtmezdi vaz' -ı âyine ferzend-i Fîlekûs G.212/4

Câm la'lüñdür senüñ âyîne rûy-ı enverüñ

Adı var Câm-ı Cem ü Âyîne-i İskenderüñ G.258/1

Şair "lâle" redifli gazelinde bahar mevsiminin gelerek saltanat çadırını kurduğunu; bu saltanatta Cemşîd'in tahtının çemen, İskender'in tâcının ise lâle olduğunu söyler:

Saltanat bârgehin kurdı yine fasl-ı bahâr

Taht-ı Cemşîd çemen tâc-ı Sikender lâle G.466/2

Kahramân

"İran mitolojisinde adı geçer. Tahmurs'un oğlu imiş. Devler tarafından çocukken kaçırılıp onlar arasında büyümüştür. Ergenlik çağına gelince suda aksini görüp devlere benzemediğini anlamış ve bir gergedana binerek insanların bulunduğu yere gelmiş. Orada birçok kişiyi öldürmüş. Rüstem'e yenilmiş. *katil* lakâbıyla anılmış." (Pala, 2010: 252)

Divân'da Kahramân birkaç beyitte geçmektedir. Bâkî, Sultan Süleymân'a yazdığı ilk kasîdesinde onun hışmının yanında Kahramân'ın kahrının bir ihsân, bir lütuf olduğunu söyler:

'Adluñ katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd

Hışmuñ yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân K.1/21

Sultan Selim için yazılan bir kasîdede de, Sultân'ın kılıcına nisbetle Kahramân'ın veya Sâm'ın keskin kılıcının kör ve kesmez olduğu belirtilir:

Şemşîr-i ihtimâmuna nisbet kelîl ü künd

Ger tîg-i Kahramân ola ya hod hüisâm-ı Sâm

K.23/19

Kârûn

Kur'ân yorumcularına göre İsrâiloğullarından olup Hz. Musâ'nın amcasının veya teyzesinin oğludur. Firavûn tarafından önemli makamlara getirilmiş olan Kârûn, güzelliği sebebiyle "nurlu" diye bilinirdi. Tevrat'ı en iyi okuyanlardan olduğu söylenir. Azgınlar güruhu arasında anılmasının sebebi aşırı mal varlığı ve çok zengin oluşu olarak gösterilir. (Yıldırım, 2008: 449)

Kârûn, çok zengin olmasından ötürü Türk edebiyatında, atasözleri ve deyimlerde daha çok hazineleri, zenginliği ve cimriliğiyle söz konusu edilmiştir. Karun'un hazineleri, "genc-i Kârûn" diye anıldığı gibi gittiği her yere hazinesini de beraberinde götürdüğü için "genc-i revân" (yürüyen hazine) olarak da adlandırılmıştır. Zenginliği sebebiyle gururlanmasından dolayı yerin dibine batırılınca çok güvendiği hazineleri de kendisiyle birlikte yok olmuştur. (Harman, 2001: 520)

Kârûn'dan bahsedilirken vurgulanmak istenen daima insanoğlunun açgözlülüğünün gereksizliğidir. Bu fânî dünyada, insanın yığınlarca altını olsa bile son gideceği yer topraktır. Bâkî de insanoğlunun Kârûn'un malına sahip olduğunu varsaysa bile en sonunda gideceği yerin toprağın altı olduğunu belirtir:

Zîr-i hâk olsa gerek menzilüñ âhir n'idelüm

Mâline mâlik imişsin tutalum Kârûnun

G.275/3

Aşığın gözyaşı hiç bitmez ve bu gözyaşları âşıklar için tükenmez bir hazine olarak gösterilir. Şair, nice zamandır gözyaşı hazinesinin aktığını ve tükenmediğini söyler. Bu durumu da topraktan yaratılmış bedeninin Kârûn'un hazinesinin yeri olduğunu söyleyerek kendince bir neden bağlar:

Dirhem-i eşküim dükenmez nice demdür Bâkıyâ

*Hâk-i cismümdür meger kim mâl-i Kârûnuñ yiri*G.548/5

Kâvûs (Keykâvûs)

Keyânîler hanedânının hükümdarlarından Keykubât'ın oğludur. Kâvûs veya Keykâvûs diye zikredilir. "Key" kelimesinin Burhân-ı Katı'da "ulu padişah ve şâhenşâh; soyu pâk, asîl, necip; sultân, hüccet, burhân" manâlarının olduğu ve "Key-husrev, Key-kâvûs, Key-kubât, Key-Luhrasb" gibi hükümdar adlarının önüne geldiği belirtilir. (Asım, 2009: 440)

Keykâvûs, yüz elli yıllık taht hayatının başında kendisinin Cemşîd'den, Dahhâk'tan ve Kehkubâd'dan üstün olduğunu iddia eder ve Mâzenderân denilen devlerin, cadıların ve büyücülerin memleketini ele geçirmeye çalışır. Burada esir düşünce Rüstem tarafından kurtarılmıştır. Keykâvûs, tahtının daha yüksekte olması gerektiğini söyleyerek büyükçe bir taht yaptırmış ve bu tahtı kartallara bağlayarak göğe yükselmek istemiştir. Kartallar yorulunca tepe taklak ormana düşen Keykâvûs, yine Rüstem tarafından kurtarılır. Divân şiirinde saltanatının gücü ve devletinin zenginliğiyle ele alınır. (Şişman-Kuzubaş, 2006: 160-161)

Bâkî "gül" redifli gazelinde, bezm aleminin gül renkli kadehinin, diken Kâvûs'unun nasibi olduğunu söyler:

Sâgar-ı gül-gûn-ı 'işret vâye-i Kâvûs-ı hâr

Hançer-i hâr-ı melâmet behre-i Behrâm-ı gül

G.286/7

Keyhüsrev

“İran’ın Keyâniyân sülalesinden olup Keykâvûs’un torunu ve Siyâvûş’un oğludur. Mecâzen ulu padişahlar hakkında sıfat olarak kullanılır.” (Pala, 2010:268)

Bâkî, Sultân Murad Hân için yazdığı “bahariyye”de İran’ın hâkiminin padişahın karşısında Keyhüsrev gibi itaat edip kemer bağladığını ve böylece pirlerin nashatlerine uyduğunu söyler:

Tâ’atinde bağlayup mânen-i Keyhusrev kemer

Hâkim-i Îrân kabûl-i pend-i pîrân eyledi

K.7/21

Keykubâd

Keyâniyân sülâlesindedir. Yüz yıl hüküm sürmüş, Rey şehri çevresinde yüz tane köy yaptırmıştır. Adaletiyle ün yapmış olan Keykubâd, divan şiirinde mülk ve saltanatı ile ele alınır. (Şişman-Kuzubaş, 2012: 161)

Keykubâd Divân’da sadece bir yerde anılır. Sultân Süleymân’ın adaletinin yanında Keykubâd’ın ihsan ve adaletinin sitem ve eziyet gibi geldiğinden bahsedilir:

‘Adluñ katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd

Hışmuñ yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân

K.1/21

Mânî

“Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamın adıdır. Sasâniler ve Şapur zamanında İran’a gelmiştir. Burada Zerdüştlük ile Hristiyanlığı incelemiş ve bunların ikisini birleştirerek yeni bir mezhep kurmuştur. (...) Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bu özelliğini müridlerine gökten inen bir mucize olarak göstermiştir.” (Pala, 2010:297)

Mânî, şiirlerde eseri ile birlikte anılmaktadır. Nigar, parmaklardaki kına nakışı gibi bir manaya gelir. Ancak Mânî’nin resim mecmuasına da “Nigar, Nigar-hâne, Nigaristan” denildiği için şiirimizde buna da telmih edilmiştir. Bu mecmuanın bir adı da “Erjeng” dir. (Onay, 1992: 318)

Bahar ve gül bahçesi tasvirleri, divan şairlerinin şiirlerinde çokça yer verdikleri unsurlardır. Bu renkli ve canlı ortamları anlatırken de renkli nakışlarıyla ünlü Mânî’den bahsetmemek olmaz. Şair, bülbüllerde renkli seslerin, güllerde Çin nakışlarının olduğunu; bahar mevsiminin Mânî, gül bahçesinin de “Nigâr-hâne” olduğunu belirtir:

Bülbülde savt-ı rengîn güllerde sûret-i Çîn

Fasl-ı bahâr Mânî gülşen Nigâr-hâne

G.470/3

Bazen de sevgilinin gâmından Erjeng’in kendisi bile âşığa hoş gelmez:

Gamuñdan sûret-i Erjeng bi-hûş

Firâkuñdan büt-i Âzer şikeste

G.473/4

Nerîmân, Sâm

Nerîmân, “kahraman, erkek yaradılışlı” anlamlarına gelmektedir. Avesta’da dünya pehlivanı Garşasp’ın çok sayıdaki sıfatlarından biri olarak geçer. Rüstem’in atası, Sâm’ın babasıdır. Ondan şiirlerde savaşları ve kahramanlıkları vesilesi ile bahsedilir. (Yıldırım, 2008: 545)

Sâm da babası gibi ünlü bir pehlivandır. İran-Turân savaşlarında Turân ordusuna karşı pek çok başarı elde etmiştir. Şiirimizde yine kahramanlığı yönüyle ele alınır. (Şişman-Kuzubaş, 2012: 173)

Nerîmân ve Sâm kasidelerde zikredilmektedir. Şair, Sultân Selîm Hân’ın İsfendiyâr’ı kahrının ateşiyle su gibi erittip ve kılıcının kıvılcımı ile dokunduğunda da Nerîmân’ı eriteceğini söyler. Yine Sultân Murâd Hân’ın güçlü ve ağır gürzlerle ve devletin kuvvetiyle düşman üzerine Sâm ve Nerîmân gibi hamle ettiği söylenir:

Su gibi nâr-ı kahrından erir bir demde Rûyîn-ten

Tokınsa şu’le-i şemşîri nerm eyler Nerîmânı K.5/11

Zûr-ı dest-i devleti gürz-i girân-ı satveti

Düşmen üzre hamle-i Sâm u Nerîmân eyledi K.7/19

Kisrâ

“İrân hükümdarlarına verilen lakap. İlk defa Nûşirevân için kullanılmıştır. Bu kelimenin ‘büyük padişah, padişahlar padişahı’ anlamına gelen ‘hüsrev’ kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu hakkında rivayetler vardır. Kisrâ kelimesi özellikle kasidelerde çok anılır. Tâk-ı Kisrâ, Nûşirevan’ın adaletle hükmettiği sarayıdır.” (Pala, 2010: 277)

Divân’da Kisrâ ile kastedilen de Nûşirevân’dır ve adaleti, tâcı gibi unsurlarla ele alınır. Bâkî, Kayser köşkünden bir eser kalmadığını ve nice Kisrâ köşkünün debdebesinin ve şöhretinin bittiğini ifade eder:

Gitdi Kayser kasrınıñ tâk u revâkı kalmadı

Nice Kisrâ geçdi tâk u tumturâkı kalmadı G.533/1

Şair ikinci kasidede, adalet bakımından Kisri ve Sultân Süleymân Hân’ı eş tutsa, Süleymân Hân’daki din ve imân faziletinin daha fazla olduğunu söyler:

Saňa Kisriyi ‘adâletde mu’âdil tutsam

Fazladur sende olan devlet-i dîn ü îmân K.2/28

Felek, bazen Dârâ’nın bezminin kadehi bazen de Kisrâ’nın tâcı olup tellâllık ederek bu cihânı çevirir:

Ya câm-ı ‘işret-i Dârâ ya tâc-ı Kisrâdur

Tolaşdurur bu cihânı sipîhr olup dellâl K.20/9

Sevgilinin güzellik köşkünü ve eğik kaşlarını seyrettikten sonra Kisrâ sarayının eğik kemerlerini veya Kayser köşkünü zikretmek anlamsızdır:

Kâh-ı hüsn-i yâre bak seyr it ham-ı ebrûsını

Adın aňma tâk-ı Kisrâ ile kasr-ı Kayserüñ G.258/2

Rüstem (Rüstem-i Zâl)

“Zâl’in oğlu olan Rüstem tam anlamıyla olağanüstü özelliklere sahip bir kahramandır. Rüstem’e bebeklik döneminde on dadı birden süt verir. Sütten kesilip yemek yemeye başlayınca beş kişinin yiyeceğini yer. Sekiz yaşlarına gelince güçlü bir delikanlı görünümündedir. Bir bahçede şarap içerken azgın bir fili öldürür. (...) Her biri ayrı ayrı felaketlerle dolu yedi ülkeyi geçip padişahı kurtarması, hançeri, kılıcı, gürzü, mızrağı ve bileğinin gücü düşmanlarının korkulu rüyası haline gelmiştir.” (Şişman-Kuzubaş, 2012: 169)

Şair, kendi şiir kudretini övmek maksadıyla Rüstem’den bahseder. O, bu meydana kudretli tabiatıyla atını koşturur. Eğer Zâl oğlu Rüstem ona düşman olursa, o atın ayakları altında ezilir:

Benem bu ‘arsada kim rahş-ı tab’ı depredecek

Vücûdı hasm ola pâ-mâl olursa Rüstem-i Zâl K.20/42

“Dest ber-bâlâ-yı dest” tamlaması “el elden üstündür” manâsına gelmektedir. (Devellioğlu, 2003: 179) Şair, Zâl oğlu Rüstem’in yakasından tutup pençesini yere vurduğunu ve Rüstem’in pes edip el elden üstündür diyerek onun galibiyetini kabul ettiğini dile getirir:

Rüstem-i Zâlûñ tutuşdum pençesin burdum idi

Kodı el arkası didi dest ber-bâlâ-yı dest G.24/4

Sevgilinin kaşları âşıkların belini bükmüştür ama onlar aşkın yayını Rüstem’e karşı düşmancasına çekerler:

Kaşlaruñ bükdi bilin gerçi kemân-ı ‘aşkı

‘Âşıkun Rüstem-i Destân ile hasmâne çeker G.12/3

Aşık, zayıf ve çaresizdir. Böyle halsiz, kudretsiz biriyle Rüstem gibi bir pehlivanın savaşması adaletsiz bir durum olur. Sevgilinin kirpiklerinin âşığı öldürmesi, Rüstem’in kılıcı ile kudretsiz ve zayıf birini öldürmesi gibidir:

Çeşmüñ şu resme ‘âşıkı gamzeñle katl ider

Bir nâ-tevânı tîg ile şan Rüstem öldürür G.133/3

Rüstem ve İsfendiyâr’ın cengi dillere dstandır. Yukarıda bahsedildiği gibi, İsfendiyâr’ı öldürmeyi başaran kişi Rüstem olmuştur. Şair, Cem’in eğlencesini ve kadehinin elden ele devredişini gördükten sonra, Rüstem ve İsfendiyâr’ın savaşından bahsetmenin anlamsızlığını dile getirir:

‘Ayş u safâ-yı ‘ahd-i Cem ü devr-i câmu gör

Bahs itme rezm-i Rüstem ü İsfendiyârdan G.377/3

Süleymân

Hz. Süleyman, İsrailoğulları’ndandır. Peygamberlikle saltanatı birleştirmiştir. Nakledilir ki, ism-i âzam yazılı yüzüğü ile dünyaya, hatta bütün mahlukata, rüzgarlara hükmetmiştir. Tahtını rüzgarlar taşımıştır. Menkıbesi edebiyatımızdaki belli başlı mazmunlardandır. (Şişman-Kuzubaş, 2012: 381)

Bâkî Divânı’nda Hz.Süleymân, yüzüğü, tahtı ve karınca ile olan münasebeti

sebebi ile ele alınmıştır. Güneş, gösterişli ışıklarını her köşeye salmıştır. Bu durumu görenler onu Hz. Süleymân'ın parlayan mührüne benzetirler:

Etrâfa saldı şa'sa'asın gûşe gûşe mühr

Oldı ufukda mühr-i Süleymân gibi 'ayân K.1/10

Sevgilinin (padişahın) her parçası âşık için daha ziyade herkes için çok kıymetlidir. Sevgiliyle ilgili her şey kıskanılır ve sevgilinin sahip olduğu meziyetler hiçbir şey ile kıyaslanamaz. Şair, eğer insanlar Hz. Süleymân'ın yüzüğünün sevgilinin yüzüğü ile mukayese halinde olduğunu görselerdi, her köşeden bir taş atarlardı, der:

Aña her gûşeden bir ta'ne taşın kondururlardı

Nigînüñle mu'âriz görseler mühr-i Süleymânı K.5/24

Hz. Süleymân'ın tahtı hava üstünde yürürmüş ve rüzgarlar onun emrinde imiş. Şair, Sultan Mehmed Hân'ın seferiyle ilgili yazdığı kasîdede, düşmanlarının talih yuvalarının dağılarak yıkıldığını ve Sultan'ın saltanatının da Süleymân'ın tahtı gibi fetih rüzgarıyla muzaffer bir şekilde sürdüğünü dile getirir:

Yıkıldı hân-mân-ı bahtı ber-bâd oldı a'dânuñ

Revân oldı nesîm-i feth ile taht-ı Süleymânî K.14/6

Osmanlı Devleti, çok yüce ve güçlü bir devletti. Bu devletin ihtişamının izleri günümüzde bile üç kıtada kendini göstermektedir. Böylesine yüce medeniyet akla gelince, onun yetiştirdiği şairler, sanatkârlar, komutanlar da beraberinde anılır. Bâkî de bu medeniyetin hemen akla gelen zirve simâlarından. O, Hz. Süleymân'la birlikte anılınca bir karıncanın bile akıllardan çıkmayacağını belirtir. Kaldı ki, şiir denince, Osmanlı denince, Kanunî Sultan Süleymân denince kendisinin de zikredilmemesi imkansızdır:

Añarlar devlet-i şâh-ı cihânda nâmuñ ey Bâkî

Süleymân yâd olındukça bile mezkûr olur mûrı G.484/6

Sonuç

Bâkî Divânı'nda mitolojik ve efsanevi şahsiyetlerin incelendiği bu çalışmada, şairin Divânı'nda daha çok Fars mitolojisine ait kişilere rastlanır. Bu şahsiyetler, genellikle bir övgü kaynağı olarak kullanılır. Şair, hükümdar ve paşalara yazdığı kasîdelerde onların kudretini, ihtişamını ifade etmek maksatlı mitolojik kahramanlardan bahseder.

Genelde telmih, teşbih, hüsn-i tâ'lil gibi sanatlarla şiirde yer verilen kahramanlar bazen benzetme bazen de kıyas unsuru olarak işlenir. Pek çok hükümdara şiirlerde İskender, Asaf gibi sıfatlarla seslenilir. Şair bu kişilere gazel, kasîde, kıt'a, musammât gibi nazım şekillerinin hepsinde yer verirken; Divân'da mitolojik kahramanlarla ilgili iki adet mu'ammaya da rastlanır.

İhtişamın, gücün, iktidarın göstergesi olan bu şahsiyetler üzerinden dünyanın ve zamanın fâniliği anlatılır. Bu şahsiyetler tek bir yönleriyle değil, birlikte zikredildikleri unsurlarla şiirlerde anılırlar.

Kahramanlar bazen gül, lale, hâr gibi tabiat unsurlarıyla da özdeşleştirilirler.

Bazı kahramanlar eğlencenin, bazıları yiğitliğin, bazıları cömertliğin ve adaletin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şair, övünmek maksadı ile de bu kahramanlardan bahseder. O, kendisini şiir vadisinde bir İskender, bir Dârâ gibi görür.

KAYNAKÇA

- AFACAN, Aydın (2003). *Şiir ve Mitolojya*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- AKÜN, Ömer Faruk (2013). *Divân Edebiyatı*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- AVCI, İsmail (2014). *Türk Edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâmesi*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- BÂKÎ, (1994) *Divân Haz: Sabahattin Küçük*, Atatürk Kültür, Ankara: Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*, Çorum: Karam Yayınları,
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- FİRDEVSİ (2015). *İskendernâme* (Haz: Nimet Yıldırım), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- FİRDEVSİ (2009). *Şahnâme* (Çev: Necati Lugal), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- HARMAN, Ömer Faruk (2001). "Karun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul: İSAM Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (2012). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- MÜTERCİM ASIM (2009). *Burhân-ı Katı*, (Haz: Mürsel Öztürk-Derya Örs), İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NECATİGİL, Behçet (2002). *100 Soruda Mitolojya*, İstanbul: K Kitaplığı Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- PALA, İskender (2010). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (2001). *Nev'î Divânı'nın Tahlîli*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞİŞMAN, Bekir; KUZUBAŞ, Muhammet (2012). *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TOLASA, Harun (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TÖKEL, Dursun Ali (2000). *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.